

Осенний отлет происходит довольно рано. Первые две особи, мигрирующие парой, были отмечены на р. Десна 10.08.1993 г. в окрестностях с. Леточки Броварского района. В это время миграция может носить эпизодический характер. Миграционных скоплений змея не образует, летят птицы поодиночке, редко парами (3 регистрации). Велика вероятность, что в парах летят взрослая и молодая особи. Группы пролетных змеядов могут образовываться в местах миграционных концентраций птиц. Например, нам приходилось наблюдать стаю из 5 особей в Крыму на одном из перевалов Ай-Петринской гряды 30.09.2002 г. Направление мигрирующих птиц в Киевской области птиц – юг и юго-запад. Динамика численности змеяда на осенней миграции представлена на рисунке 3. Как видно на графике, пик осенней миграции приходится на конец второй – начало третьей декады сентября. Всего было отмечено 37 особей. Самая поздняя встреча зарегистрирована в пойме Десны 5.10.1995 г. у с. Погребы Броварского района.

Взрослая самка змеяда, добытая охотниками в пойме р. Десна 27.08.2000 г., имела такие размеры (мм): длина крыла – 550; длина хвоста – 275; длина цевки – 95; длина клюва – 26,9; высота клюва – 25,8. В желудке были найдены остатки прыткой ящерицы (*Lacerta agilis*), уж быкновенный (*Natrix natrix*) длиной 31,5 см и веретеница (*Anguis fragilis*) длиной 19 см.

Литература

Гащак С.П. (2002): Нотатки про деяких рідкісних птахів з території Чорнобильської зони відчуження. - Беркут. 11 (2): 141-147.
Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н. (1995): Орнітофауна болота Видра та його околиць. - Практичні питання охорони птахів. Чернівці. 159-165.

Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н., Горшко О.А., Дремлюга Г.Н., Нечай И.И., Осавлюк Д.С. (1994): К распространению редких видов хищных птиц в Киевской области. - Беркут. 3 (2): 152-153.
Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н., Міщенко М.О. (1998а): До орнітофауни заказника “Урочище В’язове”. - Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття: Мат-ли конфер., присвяч. 75-річчю Канівського природного заповідника, м. Канів, 8-10 вересня 1998 р. Канів. 178.
Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н., Яблонівська-Грищенко Є.Д. (1998б): Нові дані по рідкісних видах птахів існуючих і проєктованих охоронюваних природних територій межиріччя Дніпра і Десни. - Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття: Мат-ли конфер., присвяч. 75-річчю Канівського природного заповідника, м. Канів, 8-10 вересня 1998 р. Канів. 178-180.
Грищенко В.М., Лопарев С.О., Гаврилюк М.Н., Яблонівська-Грищенко Є.Д. (1998в): Птахи Червоної книги України у Канівському заповіднику та його околицях. - Запов. справа в Україні. 4 (1): 70-74.
Домашевский С.В. (1996): Осенняя миграция хищных и некоторых околоводных птиц в районе Киевского водохранилища. - Праці Укр. орнітол. т-ва. 1: 76-85.
Домашевский С.В. (2001): Пролет хищных птиц над территорией г. Киева. - Актуальные проблемы изучения и охраны птиц Восточной Европы и Северной Азии: Мат-лы междунар. конф., Татарстан, 29 января - 3 февраля 2001 г. Казань: Матбугат йорты. 216-217.
Домашевский С.В. (2002а): Находки хищных птиц в гнездовые периоды 1992-1995 гг. на севере Украины. - Авіфауна України. 2: 9-23.
Домашевский С.В. (2002б): Наблюдения за миграциями хищных и околоводных птиц в нижнем течении р. Десна. - Авіфауна України. 2: 52-59.
Зубаровский В.М. (1977): Хижи птахи. - Фауна України. Птахи. Київ: Наукова думка. 5 (2): 1-332.
Ивановский В.В. (2002): Змеяда в Северной Беларуси: настоящее и будущее. - Беркут. 11 (2): 158-164.
Костюшин В.А. (1998): Встречи птиц, занесенных в Красную книгу Украины, в Киевской области в 1994-1995 гг. - Авіфауна України. 1: 102-103.
Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Укр. енциклопедія, 1994. 1-464.
Шарлемань М. (1926): Замітки про птахів Київщини. - Труды Фіз.-мат. вїд. АН УРСР. 2 (2): 35.

ОРНІТОФАУНА ПРОЄКТОВАНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ “ХОЛОДНИЙ ЯР” ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

М.Н. Гаврилюк, В.М. Грищенко, Є.Д. Яблонівська-Грищенко

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, Канівський природний заповідник

Урочище Холодний Яр – це великий масив вододільних лісів, розташований між селами Мельники, Жаботин та Грушківка на південному сході Черкаської області. Він відноситься до Креселецького і Грушківського лісництв Кам’янського лісгоспу. Неподальок від північно-західної частини урочища протікає р. Тясмин. У 1968 р. тут була створена комплексна пам’ятка природи загальнодержавного значення “Холодний Яр”, сучасна площа якої 553 га. Крім того, на розглядуваній території знаходиться кілька невеликих заказників місцевого значення (Одноралов та ін., 1986; Леоненко та ін., 2003). На досліджуваній території знаходиться також філіал “Холодний Яр” Національного історико-культурного заповідника “Чигирин”, який був створений у 1989 р.

До Національної програми екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води, затвердженої Постановою Верховної Ради України від

27.02.1997 р., було включено створення національного природного парку “Холодний Яр”. Холодноярський лісовий масив входить до Чорнолісько-Холодноярського ядра Галицько-Слобожанського природного широтного коридору Національної екологічної мережі (Шеляг-Сосонко та ін., 2005).

Дослідження орнітофауни проводилися з 1999 по 2005 рр. у різні сезони року на території всього лісового масиву та в його околицях (Чигиринський і Кам’янський райони Черкаської області та Олександрівський район Кіровоградської області). Здійснювалися одно- та багатоденні виїзди, загальна тривалість яких більше 50 днів. Додаткова інформація про окремі види птахів була отримана від директора філіалу “Холодний Яр” Національного історико-культурного заповідника “Чигирин” Б.В. Легоняка, за що висловлюємо йому щирі вдячність.

Всього нами було зареєстровано 140 видів птахів (табл.). Нижче наведена більш детальна інформація про

Склад орнітофауни проєктованого національного природного парку “Холодний Яр” та його околиць

Вид	Статус	Зустрічальність	Вид	Статус	Зустрічальність
<i>Tachibaptus ruficollis</i>	ГН	*	<i>Strix aluco</i>	ГН, 3	**
<i>Podiceps cristatus</i>	ГН	*	<i>Apus apus</i>	ГН, П	*
<i>Botaurus stellaris</i>	ГН	*	<i>Caprimulgus europaeus</i>	ГН	*
<i>Ixobrychus minutus</i>	ГН	*	<i>Alcedo atthis</i>	ГН, П	*
<i>Egretta alba</i>	Зал	**	<i>Merops apiaster</i>	ГН, П	**
<i>Ardea cinerea</i>	Зал	**	<i>Upupa epops</i>	ГН, П	**
<i>Ciconia ciconia</i>	ГН, П	**	<i>Jynx torquilla</i>	ГН, П	**
<i>C. nigra</i>	П	*	<i>Picus canus</i>	ГН, 3	**
<i>Anser anser</i>	П	**	<i>Dryocopus martius</i>	ГН, 3	*
<i>A. albifrons</i>	П	**	<i>Dendrocopos major</i>	ГН, 3	***
<i>Cygnus olor</i>	ГН, П, 3	**	<i>D. syriacus</i>	ГН, 3	**
<i>Anas crecca</i>	П	**	<i>D. medius</i>	ГН, 3	**
<i>A. querquedula</i>	ГН, П	**	<i>D. minor</i>	ГН, 3	**
<i>A. penelope</i>	П	**	<i>Riparia riparia</i>	П	**
<i>A. acuta</i>	П	**	<i>Hirundo rustica</i>	ГН, П	***
<i>A. platyrhynchos</i>	ГН, П, 3	**	<i>Delichon urbica</i>	ГН, П	***
<i>A. strepera</i>	П	*	<i>Galerida cristata</i>	ГН, 3	**
<i>Aythya ferina</i>	П	*	<i>Lullula arborea</i>	ГН, П	*
<i>Mergus merganser</i>	П	*	<i>Alauda arvensis</i>	ГН, П	***
<i>Circus cyaneus</i>	П	*	<i>Anthus trivialis</i>	ГН, П	***
<i>C. macrourus</i>	ГН?	*	<i>A. pratensis</i>	П	*
<i>C. aeruginosus</i>	ГН, П	**	<i>A. campestris</i>	ГН	*
<i>Accipiter gentilis</i>	ГН, 3	**	<i>Motacilla flava</i>	ГН, П	**
<i>A. nisus</i>	ГН?, П, 3	**	<i>M. alba</i>	ГН, П	***
<i>Buteo lagopus</i>	П, 3	**	<i>Lanius collurio</i>	ГН, П	***
<i>B. rufinus</i>	ГН	*	<i>L. minor</i>	ГН	*
<i>B. buteo</i>	ГН, П	**	<i>L. excubitor</i>	П, 3	*
<i>Circaetus gallicus</i>	П	*	<i>Oriolus oriolus</i>	ГН, П	**
<i>Hieraaetus pennatus</i>	ГН?	*	<i>Sturnus vulgaris</i>	ГН, П	***
<i>Aquila heliaca</i>	Зал	*	<i>Garrulus glandarius</i>	ГН, 3	**
<i>A. pomarina</i>	П	*	<i>Pica pica</i>	ГН, 3	*
<i>Falco vespertinus</i>	П	*	<i>Corvus monedula</i>	П, 3	**
<i>Perdix perdix</i>	ГН, 3	**	<i>C. frugilegus</i>	П, 3	**
<i>Coturnix coturnix</i>	ГН	**	<i>C. cornix</i>	ГН, 3	**
<i>Phasianus colchicus</i>	ГН, 3	*	<i>C. corax</i>	ГН, 3	**
<i>Grus grus</i>	П	**	<i>Bombycilla garrulus</i>	П, 3	**
<i>Rallus aquaticus</i>	ГН	*	<i>Troglodytes troglodytes</i>	ГН, 3	**
<i>Crex crex</i>	ГН	*	<i>Acrocephalus palustris</i>	ГН	*
<i>Gallinula chloropus</i>	ГН	**	<i>A. schoenobaenus</i>	ГН	*
<i>Fulica atra</i>	ГН	**	<i>A. arundinaceus</i>	ГН	**
<i>Tringa ochropus</i>	П	*	<i>Hippolais icterina</i>	ГН	**
<i>Vanellus vanellus</i>	ГН, П	**	<i>Sylvia atricapilla</i>	ГН	***
<i>Tringa totanus</i>	П	*	<i>S. borin</i>	ГН	**
<i>Actitis hypoleucos</i>	П	*	<i>S. communis</i>	ГН	**
<i>Gallinago gallinago</i>	П	**	<i>S. curruca</i>	ГН	***
<i>Scolopax rusticola</i>	П	*	<i>Phylloscopus trochilus</i>	ГН	***
<i>Larus ridibundus</i>	Зал	*	<i>Ph. collybita</i>	ГН	***
<i>L. cachinnans</i>	Зал	*	<i>Ph. sibilatrix</i>	ГН	**
<i>Sterna hirundo</i>	Зал	*	<i>Regulus regulus</i>	П, 3	***
<i>Chlidonias leucoptera</i>	П	*	<i>Ficedula albicollis</i>	ГН	**
<i>Ch. nigra</i>	П	*	<i>F. parva</i>	ГН?	*
<i>Columba palumbus</i>	ГН, П	**	<i>Muscicapa striata</i>	ГН	*
<i>Streptopelia decaocto</i>	ГН, 3	*	<i>Saxicola rubetra</i>	ГН	**
<i>S. turtur</i>	ГН, П	**	<i>S. torquata</i>	ГН	*
<i>Cuculus canorus</i>	ГН, П	**	<i>Oenanthe oenanthe</i>	ГН	**
<i>Asio otus</i>	ГН, П, 3	**	<i>Phoenicurus ochruros</i>	ГН	***
<i>Athene noctua</i>	ГН, 3	*	<i>Erithacus rubecula</i>	ГН	***

Продовження таблиці

Вид	Статус	Зустрічальність	Вид	Статус	Зустрічальність
<i>Luscinia luscinia</i>	Гн	***	<i>Passer domesticus</i>	Гн, 3	***
<i>L. svecica</i>	Гн	*	<i>P. montanus</i>	Гн, 3	***
<i>Turdus pilaris</i>	П, 3	**	<i>Fringilla coelebs</i>	Гн, П	***
<i>T. merula</i>	Гн	***	<i>F. montifringilla</i>	П	**
<i>T. philomelos</i>	Гн	***	<i>Chloris chloris</i>	Гн, П, 3	**
<i>Aegithalos caudatus</i>	Гн, 3	**	<i>Spinus spinus</i>	П, 3	***
<i>Remiz pendulinus</i>	Гн	*	<i>Carduelis carduelis</i>	Гн, 3	**
<i>Parus palustris</i>	Гн, 3	**	<i>Acanthis cannabina</i>	Гн, П, 3	**
<i>P. ater</i>	П, 3	*	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	П, 3	**
<i>P. caeruleus</i>	Гн, 3	***	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	Гн, П, 3	**
<i>P. major</i>	Гн, 3	***	<i>Emberiza calandra</i>	Гн	*
<i>Sitta europaea</i>	Гн, 3	***	<i>E. schoeniclus</i>	Гн, П	**
<i>Certhia familiaris</i>	Гн, 3	**	<i>E. citrinella</i>	Гн, 3	***

Умовні позначення: Гн - гніздиться, П - пролітний, 3 - зимуючий, Зал - залітний; * - вид рідкісний, ** - звичайний, *** - багаточисельний.

найбільш цікаві з них. Види, занесені до Червоної книги України (1994), відмічені зірочкою.

Малий норець (*Tachibaptus ruficollis*). Ймовірно гніздовий вид. Одну особину спостерігали 23.06.2000 р. на ставку біля південної околиці с. Мельники.

Великий норець (*Podiceps cristatus*). За даними Б.В. Легоняка (особ. повід.), гніздиться на ставку біля с. Івківці.

Бугай (*Botaurus stellaris*). За даними Б.В. Легоняка (особ. повід.), гніздиться на ставку біля с. Івківці.

Бугайчик (*Ixobrychus minutus*). Гніздиться на ставку в с. Лубенці, де птахів неодноразово бачили в 2001 р.

***Чорний лелека (*Ciconia nigra*).** Рідкісний пролітний вид. Б.В. Легоняк (особ. повід.) 22.08.2002 р. на луках у заплаві р. Тясмин біля с. Медведівка бачив 4 птахів, а наступного дня на цьому ж місці – двох.

Лебідь-шипун (*Cygnus olor*). Гніздиться на ставках у прилеглих до Холодного Яру селах. За даними Б.В. Легоняка (особ. повід.), на ставку в с. Медведівка пара гніздиться щороку з кінця 1980-х рр. 18.05.2000 р. пара виявлена на ставку в с. Жаботин. 22.06.2000 р. 4 лебеді пролітали над долиною від Жаботина до Лубенців. Пізніше того ж дня 6 кружляли над с. Плєскачівка. На прольоті на р. Тясмин збирається до 30–40 особин. Нами біля с. Медведівка на р. Тясмин 30.03.2005 р. було виявлено 10 особин. У м'які зими пара зимує на ставку в с. Медведівка до його замерзання, а пізніше тримається на одній із трьох незамерзаючих ділянок р. Тясмин, розташованих неподалік. Вони існують на руслі нижче невеликих шлюзів.

Свищ (*Anas penelope*). Зустрічається на прольоті в долині р. Тясмин. 30.03.2005 р. біля с. Медведівка було виявлено близько 200 птахів.

Крижень (*Anas platyrhynchos*). Звичайний гніздовий птах на ставках, у невеликій кількості – в заплаві р. Тясмин, поодинокі випадки гніздування зафіксовані на лісових озерах. На прольоті чисельність може досягати декількох сотень. На незамерзаючій ділянці р. Тясмин в окремі роки зимує до 20–30 особин.

***Степовий лунь (*Circus macrourus*).** Не виключена можливість гніздування пари на південний захід від Холодного Яру в районі сіл Косарі та Грушківка. 4.05.1999 р. на узліссі між селами Буда і Грушківка

спостерігалася самка імовірно цього виду, наступного дня західніше с. Грушківка відмічений самець, який шукав здобич на полі за трактором (Грищенко та ін., 1999). 14.06.2005 р. пара степових лунів зареєстрована над полями біля с. Косарі.

***Польовий лунь (*C. cyaneus*).** Пролітні самці спостерігалися 12.10.2004 р. біля с. Мельники та 1.04.2003 р. над вирубкою в лісі неподалік від с. Лубенці.

Великий яструб (*Accipiter gentilis*). Відомі 2 гніздові території. Одна з них – біля с. Лубенці, інша – на північній околиці с. Мельники всього за 200 м від жилих будинків. Два гнізда цієї пари розташовані на дубах на висоті 14 та 19 м відповідно.

***Степовий канюк (*Buteo rufinus*).** Очевидно гніздиться у степових балках навколо Холодного яру. 5.05.1999 р. три птахи трималися на полях на захід від сіл Грушківка і Косарі. 6.05.1999 р. степовий канюк відмічений у балці північніше с. Стара Осота (Грищенко та ін., 1999). 23.06.2000 р. одного птаха спостерігали на степовому схилі біля с. Голоківка.

Звичайний канюк (*B. buteo*). На території Креселецького лісництва відомо 7–8 територіальних пар цих птахів. 3 п'яти знайдених гнізд 3 розташовані на дубах і 2 – на липах.

Змієїд (*Circaetus gallicus*). Одного пролітного в північному напрямку птаха спостерігали над лісовим масивом 1.04.2005 р.

Могильник (*Aquila heliaca*). 6.05.1999 р. дорослий птах відмічений неподалік від південно-східної межі Холодноярського лісового масиву над с. Поселянівка (Грищенко та ін., 1999). Найближче відоме місце гніздування знаходиться в Олександрівському районі Кіровоградської області: 18.07.1997 р. гніздо з двома пташенятами було знайдено в лісі біля с. Несваткове (Шевцов та ін., 2004).

Малий підорлик (*A. pomarina*). 1.04.2005 р. протягом дня три поодинокі птахи пролетіли на північний схід над лісовим масивом.

Орел-карлик (*Hieraetus pennatus*). 6.05.1999 р. пара трималася в балці і на навколишніх полях північніше с. Стара Осота. 8.06.2004 р. орел-карлик світлої морфи спостерігався над лісом біля північно-західної околиці с. Мельники.

Кібчик (*Falco vespertinus*). 17.05.2000 р. самець спостерігався біля с. Мельники.

Фазан (*Phasianus colchicus*). Був акліматизований Чигиринською райрадою УТМР у 1993–1994 рр. в декілька етапів. По кілька десятків особин випускали у долині Тясмину неподалік від сіл Медведівка та Трушівці, де їх пізніше неодноразово спостерігали. Проте в останні роки зустрічей із цим видом не було (Легоняк Б.В., особ. повід.).

Водяний пастушок (*Rallus aquaticus*). Ймовірно гніздиться. Голос цього птаха чули 20.06.2001 р. на заболоченій ділянці луків біля с. Лубенці.

Садова горлиця (*Streptopelia decaocto*). Гніздиться в селах, проте з кінця 1990-х рр. чисельність скоротилася і зараз це небагаточисельний вид.

Хатній сич (*Athene noctua*). За даними Б.В. Легоняка (особ. повід.), пара гніздилася в середині 1990-х рр. у південній частині с. Мельники. За даними місцевих жителів, у 2004 та 2005 рр. голос самця чули у північно-західній частині с. Мельники.

Чорний серпокрилець (*Apus apus*). Невелика гніздова колонія не щороку існує в будівлі Свято-Троїцької церкви Мотронинського монастиря. Птахи були виявлені в 2001 та 2005 рр. У 1999–2000 рр. вони тут не реєструвалися.

Чорний дятел (*Dryocopus martius*). Дупла цього дятла були виявлені в кварталах 5, 10 і 33 Креселецького лісництва. Самі птахи неодноразово зустрічалися в різних частинах лісового масиву.

***Сірий сорокопуд (*Lanius excubitor*).** Зимуючий та пролітний вид. Одного птаха на вирубці серед лісу бачили 1.04.2003 р.

Чорнолобий сорокопуд (*L. minor*). Пару птахів спостерігали в с. Лубенці 18.06.2001 р.

Польовий щеврик (*Anthus campestris*). 3.05.1999 р. співаючий самець спостерігався на полі з розрідженою озиминою біля с. Буда (Грищенко та ін., 1999).

Омелюх (*Bombycilla garrulus*). Після сильної інвазії взимку 2004–2005 рр. навесні птахи останнього разу спостерігалися 2.04.2005 р. в с. Мельники.

Синьошийка (*Luscinia svecica*). Двох самців було виявлено в 2000 р. у розрідженому очереті біля ставка в південній частині с. Мельники та одного самця тут же 10.04.2005 р. Одного самця чули 11.04.2004 р. на ставку, зарослому очеретом, біля джерела “Дзюркало” в с. Медведівка.

Ремез (*Remiz pendulinus*). За даними Б.В. Легоняка (особ. повід.), відоме гніздування виду на ставку біля с. Медведівка.

Болотяна гаїчка (*Parus palustris*). 23.06.2000 р. було знайдене гніздо, що містило 2 яйця та пташенят, які щойно вилупилися. Воно було розташоване в напівдуплі акації південніше с. Мельники.

Просняк (*Emberiza calandra*). Співаючий самець відмічений 23.06.2000 р. на схилі балки біля с. Головівка. 29.06.2001 г. один самець тримався на цілині ділянці, що межувала з полем озимини, біля с. Лубенці.

Гніздова орнітофауна Холодноярського лісового масиву характеризується одноманітністю та відносно

невеликим набором видів. Проте ця частина досліджуваної території становить цінність, оскільки репрезентує типові орнітоасоціації стиглих дубово-ясеневих лісів, які раніше були широко розповсюджені в Середньому Подніпров'ї, а нині практично повністю знищені.

Звертає на себе увагу ситуація з вороновими птахами. В ході наших досліджень сорока (*Pica pica*) була зустрінена лише один раз, хоча старі напівзруйновані гнізда цього птаха нам зустрічалися в селах неодноразово. Місцеві жителі підтверджують, що в 1990-х рр. сорока зустрічалася в селах регулярно, хоч і не була багаточисельною. Ці дані свідчать про скорочення чисельності виду протягом останніх 10 років. Подібна ситуація склалася також і з сірою вороною (*Corvus cornix*), яка в наш час у невеликій кількості гніздиться тільки вздовж р. Тясмин. Скорочення чисельності сірої ворони відмічається і в інших регіонах, наприклад у лісостеповій частині Сумщини (Кныш, 2001). Зате помітно зросла чисельність сойки (*Garrulus glandarius*), гніздування якої в селах стало звичайним явищем. Збільшується також чисельність крука (*Corvus corax*), що відмічають і місцеві жителі. В наш час крук нерідко залітає в села в пошуках їжі та робить спроби нападати на курчат.

З орнітологічної точки зору цінність становлять сухі балки навколо лісового масиву, де годується цілий ряд видів птахів, в тому числі занесені до Червоної книги України (степовий канюк, степовий лунь, орел-карлик) та гніздяться регіонально рідкісні види (просняк).

Для більшої репрезентативності до складу парку бажано включити ділянку долини р. Тясмин. Тут зустрічається ряд гідрофільних птахів та видів лучного комплексу, не відмічених в інших частинах досліджуваної території. Крім того, вздовж долини річки проходить міграційний шлях багатьох птахів. Міграція птахів над лісовим масивом проходить широким фронтом і має низьку інтенсивність. Долина р. Тясмин відіграє важливе значення і як місце зупинок і концентрації птахів під час міграції. Дослідження саме цих біотопів дозволить в подальшому розширити список орнітофауни даної території як за рахунок мігруючих, так і гніздових видів.

Література

- Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко С.Д., Кушка Т.Я. (1999): До орнітофауни Холодного яру та його околиць. - Беркут. 8 (1): 77.
- Кныш Н.П. (2001): Заметки о редких и малоизученных птицах лесостепной части Сумской области. - Беркут. 10 (1): 1-19.
- Леоненко В.Б., Стеценко М.П., Возний Ю.М. (2003): Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України. Київ: ВПЦ “Київський університет”. 1-119.
- Одноралов В.С., Давидок В.П., Божко О.Б. та ін. (1986): Природно-заповідний фонд Української РСР. Київ: Урожай. 1-224.
- Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Укр. енциклопедія, 1994. 1-464.
- Шевцов А.О., Санжаровський Ю.О., Соріш Р.В., Єфремов В.Л. (2004): Нові, рідкісні та малочисельні птахи Кіровоградської області. - Беркут. 13 (1): 13-17.
- Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дудкін О.В., Коржнев М.М., Аксьом О.С. (2005): Національна екологічна мережа як складова частина Пан-європейської екологічної мережі. Київ: УТОП. 1-64.